

Wskaźniki motywów poznawania świata i uczenia się

(oprac. Elżbieta Małkiewicz)

I. Więź – akceptacja, poczucie bezpieczeństwa

Szukanie akceptacji poprzez spełnianie wymagań, oczekiwań innych ludzi:

1. Dorośli – w szkole nauczyciel:

- rozpoznawanie tych oczekiwań – pytania o szczegóły dotyczące zleconego zadania: *czy chodzi o to..., jak mam to zrobić..., czy mogę zrobić...;*
- sprawdzanie, czy są spełniane: prośby o ocenę zadania w trakcie realizacji: *czy tak..., czy dobrze...co jest źle..., proszę zobaczyć, czy dobrze;*
- sprawdzenie, czy wykonanie zadania przebiegło zgodnie z oczekiwaniami dorosłego: czy dobrze to zrobiłem, czy tak miało być;
- prośba o pochwałę po zakończeniu zadania: prawda, że dobrze, jak mi się udało;
- samodzielne podjęcie zadania, które według dziecka jest zgodne z oczekiwaniami dorosłego: wytarcie tablicy, podlanie kwiatów, spokojne siedzenie na początku lekcji, kiedy wszyscy hałasują, ustawianie się w pary bez specjalnego polecenia;
- zgłaszanie się do wykonania zadań, na których dorosłemu zależy na tzw. ochotnika – do zrobienia gazetki, dodatkowego dyżuru, przyniesienia czegoś z domu, z biblioteki;
- poszukiwanie bliskości: przebywanie w pobliżu nauczyciela, opowiadanie o sobie;
- spontaniczne zrobienie czegoś specjalnie dla dorosłego bez jego prośby, żeby mu było przyjemnie, np. herbaty, kiedy jest zimno, przyniesienie eksponatu na zajęcia.

*

Dzieci typowe: zadają zwyczajne pytania, np. *czy dobrze to zrobiłem?*

Dzieci nieśmiałe: czekają, aż dorosły zwróci na nie uwagę, widoczne oznaki zadowolenia, że to zrobili (uśmiech, pogodniejszy wyraz twarzy), zawód, jeśli uzna, że czegoś nie zrobiły.

Dzieci ekspansywne: zadają pytania w sposób bardziej natrączywy, głośniejszy; obrażają się (np. *nie, to nie, więcej się nie będę starał*), jeśli nauczyciel nie zwróci na nie uwagi. Konflikt: oczekiwania nauczyciela – oczekiwania grupy, rozwiązany na rzecz oczekiwań nauczyciela.

2. Rówieśnicy:

- rozpoznawanie oczekiwań, co jest dla grupy ważne: naśladowanie zachowania, ubioru, sposobu wyrażania się liderów grupy, ich stosunku do nauczyciela i nauki; sprawdzanie wrażenia, jakie dane zachowanie ucznia wywołuje u innych dzieci (kontynuowanie zachowania, jeśli grupa je akceptuje, zaprzestanie, jeśli go nie akceptuje);
- spontaniczne zachowania realizujące wartości grupy, tak jak dziecko je odczytuje, np. obrona słabszego członka grupy napadniętego przez kogoś z zewnątrz lub członka grupy, błądzenie na lekcji, żeby rozbawić kolegów, solidarność wobec innych ukaranych za jakieś przewinienie;
- bezinteresowna pomoc koledze – podpowiadanie, pomoc w lekcjach, pożyczenie czegoś na lekcji, podzielenie się książką, której kolega zapomniał;
- dotrzymanie słowa danego koledze;
- przyjaźnie klasowe – bliskie więzi z niektórymi członkami grupy,
- współdziałanie w sytuacjach zadaniowych;
- podejmowanie zadań na rzecz grupy (spontaniczne lub podejmowanie zadań dla grupy zleconych przez nauczyciela);
- dążenie do zajęcia wyższej pozycji w grupie (np. zabieganie o przyjaźń osób znaczących w grupie);
- dążenie do bycia liderem w grupie (także możliwy motyw tożsamościowy – wyodrębnienia swojego Ja);
- zdobywanie przyjaźni i akceptacji grupy przez oferowanie atrakcyjnych rzeczy i rozrywek; także przez dawanie zadań do odpisywania, podpowiadanie, pisanie wypracowań za innych itp.;
- konflikt oczekiwania nauczyciela – oczekiwania grupy rozwiązany na rzecz grupy.

*

Dzieci typowe: zachowania elastyczne wobec oczekiwań, grupy, wycofanie się z zachowań nieefektywnych, ewidentnie szkodliwych, silnie nieakceptowanych przez dorosłych, pozycja w grupie środkowa, klasowe przyjaźnie, podejmowanie działań na rzecz grupy, współdziałanie, dotrzymywanie słowa kolegom, prze-

żywanie konfliktu nauczyciele-rówieśnicy jako trudnego do rozwiązania. Grupa jest źródłem zróżnicowanych emocji.

Dzieci nieśmiałe: zmienne zachowania wobec oczekiwań grupy, podporządkowanie, jeśli nacisk grupowy silny (wagary), wycofanie, jeśli słabszy, niska pozycja w grupie lub izolacja od grupy, niewielu przyjaciół w klasie, współdziałanie lub izolacja, dotrzymanie słowa, konflikt dorośli-rówieśnicy rozwiązany na rzecz tej strony, która wywiera większą presję. Grupa jest ważnym punktem odniesienia, ale raczej jako źródło zagrożenia.

Dzieci ekspansywne: naśladowanie zachowań znaczących członków grupy, sprawdzanie wrażenia, jakie zachowanie dziecka wywołuje w grupie i odczytywanie tego wrażenia jako pozytywnego; raczej negatywne sposoby koncentrowania na sobie uwagi grupy (np. błaznowanie, odrębne zdanie niż wszyscy, przeszkadzanie w pracy), pozycja w grupie zróżnicowana (wysoka – jeśli dziecko umie grupie zaimponować – np. odwagą w przeciwstawianiu się nauczycielowi, niska lub przeciętna – jeśli zachowania dziecka odbiegają od akceptowanych w grupie, odrzucenie – jeśli rozbieżność jest znaczna); niechętnie podporządkowanie grupie i współdziałanie z nią; raczej brak przyjaciół lub osoba o jeszcze niższej pozycji w grupie jako przyjaciel; dążenie do zajęcia wysokiej pozycji w grupie i nieadekwatne sposoby realizacji tego celu; konflikt: potrzeba przynależności do grupy – potrzeba bycia kimś wyjątkowym (potrzeba z kręgu potrzeb tożsamościowych); konflikt: nauczyciel – grupa rozwiązany na rzecz grupy lub wycofanie z sytuacji konfliktowej (utrata zainteresowania konfliktem).

II. Tożsamość

Nasilona potrzeba budowania i obrony granic Ja-Inni oraz wyodrębnienia i potwierdzenia swojego Ja:

1. Wyodrębnienie i potwierdzenie swojego Ja:

- zwracanie na siebie uwagi dorosłego (zauważ mnie!) – *niech pani zobaczy, jaką bluzkę kupiła mi mama, wczoraj byliśmy w kinie na filmie „Urodzeni mordercy”*;
- podkreślanie swoich mocnych stron – *bardzo dobrze mówię po angielsku*;
- zaznaczanie swojego terytorium – *nie ruszaj tego, to moje, zejdź z mojej ławki, oddaj mój ołówek*;
- podkreślanie własnej indywidualności, niepowtarzalności, wyjątkowości – *tylko ja jeden w klasie mam..., umiem..., widziałem..., zwiedzałem...; byłem jedynym 11-latką, który był w teatrze*;
- samoocena – *umiem, potrafię, jestem dobry w...* (opis swoich cech bez nacisku na wyjątkowość, ale z pozytywnym wydźwiękiem);
- samoakceptacja – ogólnie pozytywny stosunek do siebie (*jestem w porządku, jestem wartościowy*);
- tożsamość negatywna – przyjęcie roli złego ucznia w sytuacji niemożności spełnienia oczekiwań pozytywnych otoczenia (lepsze złe Ja niż żadne);
- naśladowanie zachowań innych, przyjęcie tożsamości grupowej (jw. lepsza taka niż żadna, typowe na początku adolescencji – klasa V-VI);
- podejmowanie się różnych zadań w celu sprawdzenia, co umiem i w jakich obszarach (np. udział w konkursach, przygotowanie uroczystości klasowej).

*

Dzieci typowe: zwracanie na siebie uwagi w formie akceptowanej społecznie, umiarkowane dążenie do podkreślania mocnych stron, własnej indywidualności, pozytywna samoocena i samoakceptacja, brak tożsamości negatywnej, przyjmowanie tożsamości grupowej jako norma rozwojowa, w sytuacji konfliktu tożsamość grupy – wartości dorosłych, w ważnych sprawach wybór tych ostatnich.

Dzieci nieśmiałe: zwracanie na siebie uwagi raczej przez brak aktywności (czekam aż mnie zauważą), wykonanie zadań lub brak ich wykonania (czekam na reakcję), brak podkreślania swoich mocnych stron i własnej indywidualności (ukrycie się w tłumie przez brak aktywności), nieujawnianie swojej samooceny i samoakceptacji (raczej krytyczny stosunek do siebie), tożsamość negatywna jako forma tożsamości grupowej (identyfikacja z grupą, niemożność przeciwstawiania się grupie).

Dzieci ekspansywne: nasilona tendencja do zwracania na siebie uwagi, często w formie trudnej do zaakceptowania (męczącej) lub w formie nieakceptowanej społecznie (wejście na bardzo wysokie drzewo); podkreślanie swoich mocnych stron i własnej indywidualności, wyjątkowości, prezentowanie wysokiej (zawyżonej) samooceny i samoakceptacji, rywalizowanie z innymi, częsta tożsamość negatywna (lepsza taka niż żadna), konflikt tożsamość grupowa – własna indywidualność, niepowtarzalność, rozwiązywany częściej na korzyść własnej indywidualności.

2. Budowanie i obrona granic Ja-Inni

- przeciwstawienia moje – twoje: rzeczy, miejsce, koledzy; poglądy, zainteresowania, ubiór, czytane książki, uprawiane sporty, ulubione rozrywki;
- porównywanie się z innymi w różnych obszarach;
- badanie i uświadamianie sobie podobieństw i różnic między ludźmi (rówieśnikami) w zakresie wyglądu, cech charakteru, możliwości i uzdolnień.

*

Dzieci typowe: zachowania z tego obszaru mogą pojawiać się, ale w formie akceptowanej społecznie (grzeczna odmowa pożyczenia czegoś, zainteresowanie różnicami w poglądach, hobby, preferencjach); pełnią one funkcję budowania adekwatnego obrazu siebie i obrazu innych ludzi.

Dzieci nieśmiałe: pojawiają się wszystkie wskaźniki, ale prywatnie, dziecko dokonuje takich porównań po cichu, dla samego siebie lub wobec osób, którym ufa. Wobec rówieśników może przejawiać pewne zachowania (nie daje swoich rzeczy innym lub nie pożycza ich). Porównywanie siebie z innymi, a zwłaszcza przeciwstawianie siebie innym może doprowadzić do nadmiernego ustalenia granicy Ja-Inni, nie sprzyjającego rozwojowi więzi z rówieśnikami.

Dzieci ekspansywne: wszystkie wskaźniki będą występowały w dużym nasileniu, porównywanie się z innymi da dwa efekty – prywatnie dziecko uzna, że jest gorsze, publicznie będzie deprecjonować innych i w ten sposób podnosić swoją wartość (motywy z kręgu motywów tożsamościowych). Budowanie granicy Ja-Inni będzie nasilone w sytuacji, kiedy dziecko podlega silnej presji, aby spełniał wymagania zewnętrzne, jest to forma obrony swojego Ja. Zachowania wymienione jako wskaźniki będą miały formy nieakceptowane społecznie (nie pożycza swoich rzeczy, wyśmiewa cudze poglądy, zainteresowania itp.)

III. Samorealizacja (realizacja potencjału)

Ciekawość poznawcza i eksploracja otoczenia, ekspresja Ja (realizacja możliwości i zdolności).

1. Ciekawość poznawcza i eksploracja otoczenia:

- zadawanie pytań na lekcji;
- podejmowanie zadań na lekcjach prowadzonych metodami aktywnymi, nawet jeśli nie wchodzi w zakres osobistych zainteresowań dziecka (eksperymenty, doświadczenia, zagadki, metoda projektów);
- spontaniczne kontynuowanie aktywności zaczętej na lekcji po lekcjach (np. zbudowanie własnej dźwigni po lekcji na ten temat, zbudowanie własnego parku jurajskiego w domu);
- udział w dyskusjach na różne tematy na lekcjach i poza nimi;
- zainteresowanie się każdą nową rzeczą (wydarzeniem, zmianą);
- sprawdzanie: *Co tam jest? Jak to działa?* (zaglądanie do wnętrza interesującej rzeczy, eksperymentowanie: *Co się zdarzy, jeśli zrobię...*);
- ciekawość poznawcza – konfrontowanie tego, co wiem na dany temat z tym, czego dowiaduję się na lekcji;
- zachowania twórcze – pomysły oryginalne na tle klasy, elastyczność myślenia (zmiana kierunku poszukiwań rozwiązania), giętkość (liczba pomysłów).

2. Rozwijanie własnych zainteresowań i uzdolnień:

- realizacja własnych zainteresowań;
- rozwijanie uzdolnień;
- samodzielna aktywność – planowanie i realizowanie działań zupełnie samodzielnie (np. założenie drużyny piłki nożnej);
- wypowiadanie własnych poglądów i opinii;
- samodzielne szukanie informacji na dany temat w bibliotece i internecie;
- wykonywanie zadań zleconych na swój własny sposób.

*

Dzieci typowe: jeśli zadanie wiąże się z ich zainteresowaniami i uzdolnieniami dadzą temu wyraz na lekcji. Ich zachowania będą bardziej stonowane niż dzieci aktywnych i bardziej elastyczne, za to będą bardziej samodzielne i wytrwałe. Mniej nasilone będą zachowania typu: *Jak to działa?* – jeśli przekroczą one granice stawiane przez dorosłych.

Dzieci nieśmiałe: realizacja możliwości, zainteresowań i uzdolnień prywatnie, szkoła może o tym nie wiedzieć; W szkole jest to możliwe tylko jako spełnienie oczekiwań lubianego i dającego poczucie bezpieczeństwa nauczyciela. Jeśli pomoże on dziecku zaprezentować swoje możliwości w klasie, a zwłaszcza jeśli w ten sposób dziecko przyczyni się do sukcesu grupy może to pozwolić na realizację motywów związanych z grupą, a w konsekwencji także ułatwić wykorzystanie zdolności i zainteresowań dziecka w szkole.

Dzieci ekspansywne: silna potrzeba ekspresji Ja i eksploracji otoczenia. Wszystkie zachowania wymienione jako wskaźniki pojawiają się, czasem w takim nasileniu, że nauczyciel może tego nie wytrzymać. Jego zadaniem jest więc utrzymanie dążenia do eksploracji otoczenia i ekspresji Ja w ramach pozwalających na aktywność innych i realizację tematu lekcji. Jest to delikatna sprawa – nadmierna krytyka doprowadzi do wycofania się z realizacji zadania i przeszkadzania innym (motyw potwierdzania i rozwoju Ja). Należy docenić wysiłek dziecka, a równocześnie wyznaczyć mu konkretne zadanie, za które będzie odpowiedzialny. Trzeba też wesprzeć go w czasie realizacji zadania. Dzieci te łatwo się zniechęcają i tracą zainteresowanie, jeśli coś im od razu nie wychodzi (chyba, że są bardzo zainteresowane).